

הפוליטיקה המינית של בשר¹

קרול ג'י אדמס

תרגום מאנגלית והערות: ניר קדם

מיתוס משבט הבושמנים:

בימי קדם, גברים ונשים חיו בנפרד: הגברים התקיימו אך ורק מציד בעלי חיים, והנשים התקיימו מליקוט. חמישה גברים שיצאו לציד, ברשלנות היאה לטבעם, התירו לאש מדורתם להיכבות. הנשים, שהיו זהירות ומאורגנות, תמיד דאגו שאש מדורתן תבער. הגברים צדו דלגן² ושיוועו לאמצעים לבשלו; אחד מהם יצא למצוא אש, חצה את הנהר ופגש באחת הנשים מלקטת זרעים. כשביקש ממנה הגבר אש, היא הזמינה אותו למחנה הנשים. בשהותו שם אמרה לו "אתה רעב מאוד. חכה שאכתוש את הזרעים, ארתיח אותם ואתן לך". היא הכינה לו דייסה. לאחר שאכל אותה, אמר: "ובכן, האוכל טעים אז אשאר אתכן". הגברים שנוותרו מאחור חיכו ותהו. היה בידיהם דלגן ולא הייתה להם אש. גבר שני יצא, רק בכדי להתפתות גם הוא לתבשילי הנשים ולקבוע את משכנו במחנה הנשים. כך אירע גם לגבר השלישי. שני הגברים שנוותרו היו מבועתים. הם חששו שמשהו נורא פקד את חבריהם. הם נועצו בעצמות הניבוי, אבל האותות בישרו טובות. גבר רביעי יצא לדרך בחשש, רק בכדי להצטרף לרעיו בסופו של דבר. הגבר האחרון נעשה מבועת עד מאוד, ומלבד זאת, בשר הדלגן הרקיב בינתיים. הוא לקח את קשתו וחציו, ונמלט.³

הותרתי מאחור את הספרייה הבריטית ואת המחקר שערכתי על נשים משנות התשעים של המאה התשע-עשרה שקידמו תזונה ללא בשר בביטאון מעמד הפועלים הפמיניסטי שלהן, וחציתי את התור

¹ תרגום הפרק הראשון מספרה של אדמס מהמהדורה המיוחדת לרגל עשרים שנה לפרסומו:

Carol J. Adams, "The Sexual Politics of Meat," in *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*, 20th Anniversary edition (New York: Continuum, 1990, New York: Bloomsbury, 2010), pp. 47-63.

² [הערות המתרגם: סוג של אנטילופה אפריקנית המשתייכת לתת-משפחת הצבאיים. מכאן ואילך כול הערות המתרגם מובאות בסוגריים מרובעים].

³ H. R. Hays, *The Dangerous Sex: The Myth of Feminine Evil* (New York: Pocket : האפיגרף לקוח מתוך: Books, 1964), p. 37.

במסעדה סמוכה. ירדתי אל המרתף ובידי מאכל צמחוני. ציור של הנרי השמיני אוכל מאפה בשר וכליות⁴ קידם את פניי. משני צדדיו של הנרי הזולל תלויים דיוקנאות שש נשותיו ונשים אחרות. אבל הן לא אכלו מאפה בשר וכליות, ואף לא מזון אחר עשוי בשר. קתרין מארגון אחזה בידיה תפוח. רוזנת מאר—לפת, אן בוליין—ענבים אדומים, אן מקליווס—אגס, גייין סימור—ענבים שחורים, קת'רין האוורד—גזר, קתרין פאר—כרוב.

אנשים בעמדות כוח תמיד אכלו בשר. האצולה האירופאית צרכה מנות גדולות עמוסות בכל סוגי הבשר, בעוד ש[מעמדות ה]עובדים צרכו פחמימות מורכבות. הרגלי תזונה מעידים על הבדלי מעמדות, אבל הם מעידים גם על הבדלים פטריארכליים. נשים, אזרחיות מדרגה שנייה, בדרך כלל תאכלנה מה שנחשב בתרבות פטריארכלית מזונות מדרגה שנייה: ירקות, פירות ודגנים, לא בשר. המיננות⁵ הכרוכה באכילת בשר חוזרת על הבדלי המעמדות ומתבל אותו ברכיב נוסף: בכל המעמדות רווחת המיתולוגיה לפיה בשר הוא מזון גברי ואכילת בשר היא פעילות גברית.

הזדהות גברית ואכילת בשר

חברות אוכלות-בשר מנחילות הזדהות גברית באמצעות בחירות המאכלים שלהן, וספרי לימוד העוסקים בבשר מאמצים שיוך זה בלב שלם. בספר הבשר שאנו אוכלים נטען כי "בשר הוא מזון המספק אוניות והגנה", ולפיכך "אספקה נדיבה של בשר יוחסה תמיד לאומה מאושרת ומלאת און".⁶ בטכנולוגיית הבשר נמסר לנו כי "הגזע האוסטרלי מלא האון מהווה דוגמה טיפוסית לאוכלי-בשר מושבעים".⁷ הבולטים שבחובבי האוכל מתארים את "המשימה המפרכת ומלאת האון לחלץ בכף את המוח היישר מראש העגל הצלוי".⁸ Virile: שייך או מיוחס לגברים; מהשורש הלטיני vir, שפירושו "גבר". אכילת בשר היא אמת המידה לאוניות חברתית ואישית.⁹

⁴ [Steak and Kidney Pie: מנה מסורתית ופופולרית במטבח הבריטי].

⁵ ["מיננות" היא התרגום לעברית של המילה "סקסזיזם" (sexism) שקבעה האקדמיה ללשון העברית בדצמבר 2015, במסגרת אישור המילון למונחי הסוציולוגיה].

⁶ P. Thomas Ziegler, *The Meat We Eat* (Danville, IL: The Interstate Printers and Publishers, 1996), pp. 5, 1.

⁷ Frank Gerrard, *Meat Technology: A Practical Textbook for Student and Butcher* (London: Northwood Publications, 1945, 1977), p. 348.

⁸ Waverley Root and Richard de Rochemont, *Eating in America: A History* (New York: William Morrow, 1976), p. 279.

⁹ [בכל הקטעים שמצטטת אדמס בקטע זה נעשה שימוש בשם התואר virile שפירושו ומקורו האטימולוגי מובאים בסיום הפסקה. כדי לשמר בתרגום שם התואר את הקשר הסמנטי ההדוק בין שני מובניו במקור באנגלית—"גברי" ו"חזק, עוצמתי"—בחרתי במילה "און" המציינת כוח וחוסן על שום קרבתה למילה "אוניות" המשמשת גם לציין כוח גברי].

בשר הוא עניין של קבע אצל גברים ועניין משתנה אצל נשים, דפוס כאוב שאפשר לזהותו במצבי רעב בימינו. נשים גוועות ברעב בשיעור דיספרופורציוני ביחס לשיעור הגברים. ליסה לגהורן ומארי רודקובסקי סקרו תופעה זו בספרן מי באמת גווע ברעב? נשים ורעב עולמי. נשים, הן מסיקות, מקפחות עצמן בכוונה, ומציעות לגברים את המזונות ה"טובים ביותר" על חשבון צרכיהן התזונתיים. לדוגמה, הן מספרות לנו ש"נשים אתיופיות ונערות מכל המעמדות מחויבות להכין שתי ארוחות: האחת לגברים, והשנייה, זו שלרוב אינה מכילה בשר או חלבון משמעותי, עבור הנשים".¹⁰

למעשה, גברים זקוקים לפחות חלבון לעומת נשים הרות ומיניקות, והחלוקה הדיספרופורציונית של עיקר מקורות החלבון מתרחשת בזמן שהצורך של נשים בחלבון הוא הרב ביותר. למרבה הפלא, בימינו אומרים שרצוי לאכול בשר (או דגים, ירקות, שוקולד ומלח) לפחות שש פעמים בשבוע לפני שנכנסים להריון, אם מבקשים שייולד בן. אבל אם חושקים דווקא בבת, אז בלי בשר, בבקשה; רק חלב, גבינות, אגוזים, שעועית ודגנים.¹¹

מעשיות מלמדות אותנו בגיל מוקדם על אודות הדינמיקה של אכילה ותפקידים מיניים. המלך יושב בחדר האוצר ואוכל פאי ממולא בעשרים וארבעה שחרורים (במקור—עשרים וארבעה ילדים שובבים), בעוד שהמלכה אוכלת לחם ודבש.¹² קניבליזם במעשיות הוא באופן כללי פעילות גברית, כפי שג'ק למד במהרה לאחר שטיפס על גבעול האפונים. סיפורי עם מכול העמים מתארים ענקים כגברים "החובבים אכילת בשר אדם".¹³ מכשפות—נשים מעוותות או מפלצתיות בעיניו של עולם פטריארכלי—נעשו לסמל נשי של קניבליזם.

דוגמה תנכית לזכות-היתר הגברית לבשר הטרידה את אליזבת קיידי סטנטון, פמיניסטית בולטת מהמאה התשע-עשרה, כפי שאפשר לראות בהערה התמציתית שלה לספר "ויקרא" פרק ו' בספרה תנ"ך הנשים: "מן הבשר שבושל בעדנה כה רבה על ידי הכוהנים, בעזרת עצים ופחמים באזור המזבח, אף אישה לא הורשתה לטעום; רק הזכרים מבניו של אהרן".¹⁴

מרבית איסורי המזון נוגעים לצריכת בשר, והם מטילים יותר מגבלות על נשים מאשר על גברים. המאכלים הרווחים האסורים לנשים הם עוף, ברווז וחזיר. האיסור על נשים לאכול בשר

¹⁰ Lisa Leghorn and Mary Roodkowsky, *Who Really Starves: Women and World Hunger* (New York: Friendship Press, 1977), p. 21.

¹¹ Lloyd Shearer, "Intelligence Report: Does Diet Determine Sex?", summarizing the conclusions of Dr. Joseph Stolkowski, *Parade* 27 June 1982, p. 7.

¹² [אדםס מתייחסת כאן לשיר ילדים ידוע מהמאה השמונה-עשרה, "Sing a Song of Sixpence".]

¹³ William S. Baring-Gould and Ceil Baring-Gould, *The Annotated Mother Goose* (New York: Bramhall House, 1962), p. 103.

¹⁴ Elizabeth Cady Stanton, *The Woman's Bible: Part I* (New York: European Publishing co., 1898; Coalition Task Force on Women and Religion, 1974), p. 91.

בתרבויות לא טכנולוגיות מגבירה את יוקרתו. אפילו אם נשים הן אלו שמגדלות חזירים, כנהוג באיי שלמה, מתירים להן לאכול חזיר לעתים רחוקות. כשניתן להן בשר חזיר, הרי שבעליהן הם שהתירו להן לאכול. באינדונזיה, "מזון מן הבשר החי נתפס כקניינם של גברים. בסעודות חגיגיות, המועד שבו בדרך כלל הבשר זמין למאכל, חולק הבשר למשקי הבית בהתאם לגברים הדירים בהם ... מערכת החלוקה מחזקת לפיכך את יוקרת הגברים בחברה".¹⁵

מנהג פטריארכלי זה רווח בכול רחבי העולם. באסיה ישנן תרבויות האוסרות על נשים לצרוך דגים, מאכלי ים, עוף, ברווז וביצים. באפריקה המשוונית רווח האיסור על נשים לאכול עוף. לדוגמה, נשות הבוס קפאו (Mbum Kpau) אינן אוכלות עוף, כבש, חוגלות, או עופות ציד אחרים. אנשי הקופה [Kufa] מאתיופיה הענישו נשים שאכלו עוף והפכו אותן לשפחות, בעוד שאנשי הוואלאמו [Walamo] "הוציאו להורג כול מי שהפר את האיסור על אכילת עופות דמויי תרנגול".

בהתאמה, ירקות ושאר מאכלים לא בשריים נתפסו כמזון הנשים, מה שהופך אותם לבלתי נחשקים בעבור גברים. אנשי הנואר [Nuer] חושבים שאכילת ביצים היא פעולה נקבית ורכונית [effeminate]. בקבוצות אחרות, גברים דורשים רטבים למאכליהם שנועדו להסוות את העובדה שהם אוכלים מזונות של נשים. "גברים מצפים לקבל רוטבי בשר לצד הדייסה, ולעתים יסרבו לאכול רטבים שעשויים מעלים ירוקים או ירקות אחרים שעליהם נאמר כי הם מאכלים לנשים".¹⁶

בשר: לגברים בלבד

בחנות אין מחלקה שבה מכירה טובה יכולה להיטיב כל כך ומכירה רעה להזיק כל כך כמו במחלקת הבשר. זאת משום שמרבית הנשים אינן מחשיבות עצמן כשירות לשפוט את איכות הבשר, ולרוב עורכות את קניותיהן במקומות בהם הן סומכות על מוכרי הבשר.

—הינמן והאריס, סיפורו של הבשר.¹⁷

בחברות טכנולוגיות, ספרי בישול מעידים על ההנחה המוקדמת לפיה גברים אוכלים בשר. סקירה אקראית של ספרי בישול מגלה כי מתכוני הצלייה בגריל במרבית ספרי הבישול פונים לגברים

¹⁵ Frederick J. Simoons, *Eat Not This Flesh: Food Avoidances in the Old World* (Madison: University of Wisconsin, 1961, 1967), p.12. הציטוט בפסקה הבאה לקוח מ-73. Simoons, p.

¹⁶ Bridget O'Laughlin, "Mediation of Contradiction: Why Mbum Women Do Not Eat Chicken," *Women, Culture, and Society*, ed. Michelle Zimbalist Rosaldo and Louise Lamphere (Stanford: Stanford University Press, 1974), p. 303.

¹⁷ Robert B. Hinman and Robert B. Harris, *The Story of Meat* (Chicago: Swift & Co., 1939, 1942), p. 191.

ומתמקדים בבשר. המאכלים המומלצים לסעודת יום האם אינם כוללים בשר, אבל הספרים מיעצים לקוראים כי ביום האב רצוי לכלול בארוחה מנת "לונדון ברויל" [London Broil], שכן "ארוחת סטייקים זוכה לפופולריות אדירה בקרב אבות".¹⁸ בפרק המוקדש ל"אירוח נשי" מנחים אותנו להגיש ירקות, סלטים ומרקים. ספר הבישול האחרון של מק'קאל מציין כי המנה המועדפת על גברים היא "לונדון ברויל". "ארוחת צהריים לגברות" תורכב ממגשי גבינה וירקות, אך לא תכלול בשר. פרק שכותרתו "לגברים בלבד" מחזק את נוכחותו החובקת-כול של בשר בחיי גברים. אז מה נועד לגברים בלבד? "לונדון ברויל", סטייק צלוי בגריל וצלי בקר.¹⁹

ספרי בישול מן המאה העשרים רק מאששים את הדפוס ההיסטורי של המאה התשע-עשרה, אז משפחות בריטיות ממעמד הפועלים לא יכלו להרשות לעצמן לרכוש מספיק בשר להאכלת כול המשפחה. "לגברים בלבד" נכתב שוב ושוב ברבים מהתפריטים של משפחות אלו כשמדובר בבשר. בתואם עם מיתולוגיות התרבות (גברים זקוקים לבשר; בשר מעניק כוח כמו של שור), הגבר ש"הרוויח את לחמו" הוא שזכאי לבשר. היסטוריונים חברתיים מדווחים כי "החלק הארי" של הבשר ניתן לבעל. מה, אם כך, נועד לנשים במאה התשע-עשרה? בימי ראשון הן עשויות היו ליהנות מארוחה צנועה אך טובה. בשאר הימים מזונן היה לחם בתוספת חמאה או מטבלים, תה חלש, רפרפת וירקות. "הרעיה במשפחות עניות מאוד זוכה בתזונה הגרועה ביותר", אבחן ד"ר אדוארד סמית בסקר המזון הלאומי הראשון להרגלי תזונה בבריטניה שפורסם ב-1863, שחשף כי ההבדל המרכזי בתזונתם של גברים ונשים השייכים לאותה המשפחה נעוץ בכמות הבשר הנצרכת.²⁰ מחקרים מאוחרים יותר ציינו כי נשים וילדים באזורי הכפר באנגליה "אוכלים תפוחי אדמה ומתבוננים בבשר".²¹

במקומות בהם העוני הכתיב חלוקה מחושבת של בשר, הגברים הם שזכו בו. נשים רבות הדגישו כי הן שומרות את הבשר לבעליהן. דבריהן הביעו את הקישורים הקיימים בין אכילת בשר ותפקידים גבריים: "אני שומרת [את הבשר] עבורו; הוא מוכרח לקבל אותו". תפריטים מדגמיים של פועלים מדרום לונדון "מעידים על תוספת בשר, תוספת דגים, תוספת עוגות, או איכות שונה של בשר

¹⁸ Sunset Books and Sunset Magazines, *Sunset Menu Cook Book* (Menlo Park, CA: Lane Magazine and Book Co., 1969), pp. 139, 140.

¹⁹ *Oriental Cookery* from Chunking and Mazola Corn Oil.

²⁰ Edward Smith M.D., *Practical Dietary for Families, Schools, and the Labouring Classes* (London: Walton and Maberly, 1864), p. 199.

²¹ Laura Oren, "The Welfare of Women in Laboring Families: England, 1860-1950," *Feminist Studies* 1, no. 3-4 (1973), p. 110. B. S. Rowntree and May Kendall, *How the Labourer Lives: A Study of* מתוך *the Rural Labour Problem* (London: Thomas Nelson and Sons, 1913). Oren, המצטטת מ-Rowntree וגם מ-Maud Pember Reeves, *Round About a Pound a Week*, p. 110.

שנועדה לגברים". נשים אכלו בשר פעם בשבוע עם ילדיהן, בעוד שהבעל צרך בשר ובייקון "כמעט מדי יום".

בראשית המאה העשרים, קבוצת הנשים הפביאנית²² מלונדון ערכה מחקר בן ארבע שנים בו הן תיעדו את התקציב היומי של שלושים משפחות מקרב קהילת פועלים. תקציבים אלו נאספו והוסברו בספר מלא חמלה שכותרתו בסביבות לירה שטרלינג בודדת לשבוע. כאן אפשר להבחין בבירור בפוליטיקה המינית של הבשר: "במשק בית המוציא עשרה שילינג²³ או פחות על מזון אפשרית רק תזונה אחת, והיא תזונת הגבר. הילדים אכלו מה שנותר. 'צלי יום ראשון'²⁴ היא מנה שחובה להגיש, או, אם הדבר לא התאפשר, אז לכול הפחות מנת בשר של יום ראשון, וזאת על מנת להשביע את צרכי האב לסוג המזון עליו הוא מתענג, ושבאופן טבעי, לפיכך, בכוונתו לאכול". בתמצית נמסר לנו כי "בשר נקנה עבור הגברים", וכי את שאריות הבשר מארוחת יום ראשון "[הגבר] אוכל קר ביום

²² [קבוצת הנשים הפביאנית (Fabian Women's Group) הוקמה בשנת 1908 על ידי חברות באגודה הפביאנית (The Fabian Society), שנוסדה בבריטניה בשנת 1884 על ידי הסופרת האנגלית אדית נסביט (Nesbit) ובעלה היוברט בלנד (Bland). חברי האגודה, שנקראו על שם המצביא הרומי פביוס מקסימוס, היו אנשי רוח (וביניהם הסקסולוג הבלוק אליס [Ellis]), המחזאי ג'ורג' ברנרד שו והסופר ה' ג' ויילס) שדגלו בעקרונות סוציאליסטים, מתחו ביקורת על תורת הכלכלה הקלאסית של אדם סמית, ופיתחו תכניות עבודה קונקרטיות לשוויון וחיסול העוני בחברה הבריטית. קבוצת הנשים הפביאנית עסקה בעיקר בקידום מאבק תנועת הסופרגייסטיות לשינוי החקיקה הקיימת, באמצעות פניה לחברי מפלגת הלייבור שכיחנו בבית הנבחרים הבריטי].

²³ [בראשית המאה העשרים, עשרה שילינג הוא סכום השקול לחצי לירה שטרלינג. היום, סכום זה שקול בערך ל-54 לירות שטרלינג או כ-300 שקלים חדשים].

²⁴ ["צלי יום ראשון" (באנגלית Sunday Joint או Sunday Roast) היא מנת בשר עיקרית מסורתית במטבח הבריטי והאירי שהוגשה ביום המנוחה השבועי, יום ראשון. על פי מחקר סוציולוגי העוסק בהרגלי אכילה בחברה הבריטית בעשור האחרון של המאה התשע-עשרה, צריכת בשר נחשבה ל"תזונה טובה" ואילו צריכה מוגבלת של בשר נחשבה ל"תזונת עניים". הארוחות הטובות והיקרות ביותר נערכו בימי שבת בערב וביום ראשון. משפחה שתקציב המזון השבועי שלה נע בסביבות לירה שטרלינג אחת אמנם אכלה בשר בימי ראשון, אך רק לעתים נדירות בצורת צלי איכותי, ובשאר ימות השבוע כמעט ולא אכלה בשר או אכלה חלקי בשר זולים וזניחים. ר' Paul Clayton and Judith Rowbotham, "An Unsuitable and Degraded Diet? Part Two: Realities of the Mid-Victorian Diet." *Journal of the Royal Society of Medicine* [101 (2008), pp. 350-357].

למחרת".²⁵ העוני מכריע גם בשאלה מי יפרוס את הבשר. כפי שגילתה סיסלי המילטון²⁶ באותה תקופה, נשים הן שפורסות [את הבשר] כשברור להן שאין מספיק בשר לחלק לכולם.²⁷ בעתות שפע, ההנחות המוקדמות על אודות היחס בין תפקידי המינים ובשר אינן מושמעות באופן בוטה כול כך. מסיבה זו יש יותר דמיון בין תזונתם של נשים וגברים בני המעמד העליון מאשר בין תזונתן של נשות המעמד העליון ונשות מעמד העובדים. יתרה מכך, לאור שפע הבשר הזמין לצריכה בארצות הברית, בניגוד לכמות הבשר המוגבלת באנגליה, יש מספיק בשר לכולם למעט [המקרים בהם] אספקת הבשר מבוקרת. לדוגמה, הגברים מבין העבדים השחורים קיבלו חצי ליברת בשר ליום, בעוד שלנשים מבין העבדים השחורים התחוויר לעתים קרובות כי הן קיבלו מעט יותר מרבע ליברת בשר ליום.²⁸ בנוסף לכך, בתקופת המלחמות של המאה העשרים, דפוס צריכת הבשר הזכיר את דפוס הצריכה של משפחות פועלים אנגליות במאה התשע-עשרה, למעט הבדל אחד: ה"פועל" של משק הבית של המדינה, החייל, הוא שזכה בבשר; באזרחים הפצירו ללמוד כיצד לבשל ללא בשר.

פוליטיקת הגזע של הבשר

אכילת הבשר הבריאה שמאפיינת את תזונתם של אמריקנים ואנשי העולם המערבי איננה רק סמל לכוח גברי, אלא גם סימן לגזענות. אינני מתכוונת לגזענות פאופן השונה בו אנו מתייחסים לקבוצה אחת של בעלי חיים, אלו שאינם אנושיים, לעומת בעלי חיים אחרים; כלומר, אלו שהם [גזענים] במובן לו מתכוון יצחק בשביס זינגר בספרו שונאים, סיפור אהבה: "כול אימת שהיה הרמן עד לטבח של חיות ודגים, מילאה אותו תמיד מחשבה אחת: בהתנהגותם כלפי בעלי-חיים, כול בני האדם דמו לנאצים. רגש העליונות שבו נהג האדם כרצונו כלפי יצורים אחרים, הדגים את התורות הגזעניות הקיצוניות ביותר, העקרון שכוח הוא הצדק".²⁹ כוונתי לגזענות פתביעה להשליט מנהגים והסדרי כוח הפועלים לטובת אנשים לבנים, ולכך שהתרחבות מחדש (acculturation) של אנשים לא-לבנים (people of colour) על פי אמת המידה הלבנה יהיה כרוך בכפיית ההרגל הלבן לאכול בשר.

²⁵ Maud Pember Reeves, *Round About a Pound a Week* (G. Bell and Sons, 1913, London: Virago Press, 1979), pp. 144, 97.

²⁶ [סיסלי המילטון (Cicely Hamilton) (1872-1952) הייתה שחקנית וסופרת אנגליה, פעילה פמיניסטית בתנועת הסופרגייסטיות שייסדה בשנת 1908 את "ליגת הסופרות הסופרגייסטיות" (Women Writers' Suffrage League) יחד עם הסופרת בסי האטון].

²⁷ Cicely Hamilton, *Marriage as a Trade* (1909, London: The Women's Press, 1981), p. 75.

²⁸ Todd L. Savitt, *Medicine and Slavery: The Diseases and Health Care of Blacks in Antebellum Virginia* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1978), p. 91.

²⁹ יצחק בשביס-זינגר, שונאים, סיפור אהבה, בתרגום ישראל זמיר (תל אביב: ספריית פועלים, 1985), עמ' 191.

אפשר למצוא שתי אמונות מקבילות ביישום הגזענות של העולם הלבן המערבי בכול הנוגע לאכילת בשר. לפי האמונה הראשונה, אם אספקת הבשר מוגבלת אז לבנים הם הזכאים לבשר; אבל אם הבשר מצוי בשפע, אז כולם זכאים לאכול ממנו. זוהי וריאציה של התמה הסטנדרטית על הפוליטיקה המינית של הבשר. מעמדו ההיררכי של חלבון ממקור בשרי מבצר את ההיררכיה הגזעית, המעמדית והמינית.

המצדדים בעליונות הגזע הלבן במאה התשע-עשרה אימצו את הבשר כמזון נעלה. בשר דל שומן הוא המאכל העיקרי שנחוץ לאלו שעבודתם דורשת "הפעלת השכל", אך אלו המשתייכים למעמדות ה"פראיים" וה"נמוכים יותר" בחברה יכולים להתקיים באופן בלעדי ממזונות פשוטים יותר—כך טוען ג'ורג' בירד (Beard), רופא בן המאה התשע-עשרה ומומחה למחלות האופייניות לבני המעמד הבינוני. על פי המלצתו, מרגע שגברים לבנים ומתורבתים מן המעמד הבינוני נמצאו בסיכון לפתח תשישות עצבים, עליהם לאכול יותר בשר. עבורו, ועבור רבים אחרים, דגנים ופירות מצויים בדרגה נמוכה יותר בסולם האבולוציוני, ולפיכך אלו המזונות ההולמים גזעים אחרים ונשים לבנות, שנדמה כי גם הן ממוקמות בתחתית הסולם האבולוציוני. גזענות ומיננות³⁰ גם יחד דוגלות בבשר כמזונו של הגבר הלבן.

בהשפעת תורת האבולוציה של דרווין, בירד גזר מסקנה ביחס למזון—השפעתו של חלבון מן החי על מזון צמחי כמוה כהשפעת ההתפתחות שלנו מבעלי חיים מדרגה פחותה על בני האדם. כתוצאה מכך:

בתואם עם הרגישות ההולכת וגוברת של האדם הנגרמת בשל חיי הציוויליזציה או בשל מחלות, עליו להפחית את כמות הדגנים והפירות, שהם מזונות נחותים בהרבה מדרגתו בסולם האבולוציוני, ולהגדיל את כמות המזון מן החי, שכן [בעלי החיים] הם כמעט שארי-בשרו בסולם האבולוציוני, ולפיכך קל יותר לעכל את בשרם.³¹

בירד מסביר באמצעות ניתוח גזעני את הסתירה הבולטת שמגולמת בטענה הבאה: "מדוע הפראים והפראים-למחצה מסוגלים להתקיים מסוגי מזון שעל פי תורת האבולוציה נחותים בהרבה מדרגתם בסולם האבולוציוני?". במילים אחרות, כיצד ייתכן שבני אדם מסוגלים להתקיים היטב כמעט ללא צורך בחלבון מן החי? זאת משום שהפראים

³⁰ [ראו הערה קודמת על תרגום המילה "מיננות"].

³¹ George M. Beard, M. D., *Sexual Neurasthenia [Nervous Exhaustion]: Its Hygiene, Causes, Symptoms and Treatment with a Chapter on Diet for the Nervous* (New York: E. B. Treat & Co., 1898, New York: Arno Press, 1972). ציטוט זה והציטוטים הבאים לקוחים מעמודים 272-278.

רחוקים אך במעט מגזע בעלי החיים הנפוצים שמהם מוצאם. [הפראים] מקורבים לצורות החיים מהן הם ניזונים הרבה יותר מהעובדים המתורבתים לעילא שעבודתם דורשת מהם להפעיל את השכל, ולפיכך הם מסוגלים להיזון מצורות חיים שעבורנו יהיו רעילות ביותר. שנית, פראים הניזונים ממזון שאיכותו דלה יהיו לפראים שאיכותם דלה, והכושר האינטלקטואלי שלהם—נחות בהרבה מזה של אוכלי בשר-בקר מכול גזע שהוא.

הסבר זה—המחלק את העולם לאוכלי בשר נעלים ואוכלי צמחים נחותים—מנמק את כיבוש התרבויות האחרות בידי האנגלים:

אוכלי-האורז ההודים והסינים, וגם הכפריים האירים אוכלי-תפוחי-האדמה, נתונים לשעבוד האנגלים שתזונתם בריאה. מבין הגורמים השונים שתרמו למפלתו של נפוליאון בקרב ווטרלו, אחד המרכזיים שבהם היה שלראשונה הוא עמד פנים אל פנים מול אומה של אוכלי בשר בקר, שלא משו ממקומם עד שהרגו אותם.

הרעיון שנעשה רווח במאה העשרים היה כי אכילת בשר תרמה לעליונותו של העולם המערבי. פרסומאים של חברת בשר בשנות הארבעים כתבו: "ידוע לנו כי גזעים אוכלי בשר היו והינם מנהיגי הקדמה האנושית במאבקה להשתבח בכול העידנים".³² כוונתם ל"מאבק להשתבח" של הגזע הלבן. אחד ההיבטים מאירי העיניים של "המאבק להשתבח" הוא האישום בקניבליזם שהופיע במהלך שנות הקולוניזציה.

המילה "קניבליזם" נכנסה לאוצר המילים שלנו לאחר "גילוי" של "העולם החדש". מונח זה, שמקורו באופן השגוי בו הגו הכובשים הספרדיים את שמם של עמי האיים הקאריביים, יצר זיקה בין פעולת הקניבליזם ובין אנשים שצבע עורם אינו לבן. בתקופה בה האירופאים תרו את יבשות צפון ודרום אמריקה ואפריקה, העמים הילידים בארצות הללו הואשמו בקניבליזם—מעשה היסוד של הפרא. מרגע שתויגו כקניבלים, נעשו בני-הצדקה תבוסתם ושעבודם בידי נוצרים לבנים ומתורבתים. ו' ארנס טוען כי האישום בקניבליזם היווה חלק בלתי נפרד מההתרחבות האירופאית ליבשות אחרות.³³

ארנס כמעט ולא מצא אסמכתות בלתי תלויות לאישום האישום בקניבליזם שהופנה כלפי העמים הילידים. אחד המקורות המפורסמים לעדות מפוקפקת לקניבליזם הועתק מאוחר יותר על ידי אחרים שטענו כי חזו בה במו עיניהם. עדי הראייה כשלו להסביר כיצד ייתכן שהצליחו לחמוק

³² Hinam and Harris, *The Story of Meat*, p. 1.

³³ W. Arens, *The Man-Eating Myth: Anthropology and Anthropophagy* (New York: Oxford University Press, 1979).

מגורל צריכת בשר האדם לו היו עדים, כדיווחם. הם אף לא הסבירו כיצד הוסר מחסום השפה שאפשר להם לדווח מילה במילה על השיחות שניהלו עם ה"פראים". בנוסף, הדיווחים שלהם היו נעדרי עקביות פנימית.

על פי ההשערה בזמנו, אחת הסיבות לקניבליזם הייתה מחסור בחלבון מן החי. ועם זאת, מרבית האירופאים עצמם כלל לא התקיימו מצריכה יומיומית של חלבון מן החי במאות השנים בהן נמשכה ההתרחבות האירופאית. רוב התרבויות בעולם סיפקו את צרכי החלבון שלהן מירקות ודגנים. האשמת העמים הילידים בקניבליזם (שלפיכך העיד על אורחות חייהם הפראיים מכול וכול, שהרי הם לכאורה עשו בבני אדם מה שהאירופאים עשו רק בבעלי חיים) שימשה כאחת ההצדקות לקולוניזציה. הגזענות מונצחת בכול פעם שחושבים שבשר הוא מקור החלבון הטוב ביותר. הדגש המושם על יתרונותיו התזונתיים של חלבון מן החי מסלף את תולדות הרגלי התזונה של רוב התרבויות, בהן מנות שמכילות חלבון מלא הוכנו מירקות ודגנים. המידע על אודות מנות אלו נקבר תחת המחויבות התרבותית והפוליטית המתמשכת לאכילת בשר.

בשר הוא מלך

בעתות מלחמה, מדיניות הקיצוב הממשלתית הבטיחה את הזכות לבשר לסמל הגבר הגברי: החייל. עם החלת הקצבת בשר לאזרחים בזמן מלחמת העולם השנייה, צריכת הבשר לנפש בצבא ובחיל הים עמדה על פי שניים וחצי יותר מזו של האזרח הממוצע. ראסל בייקר ציין כי מלחמת העולם השנייה חוללה "טירוף בשר ... כשכול מי שנחשד כלוחם אמריקני הוזן בכפייה בבשר בקר עתיר שומן".³⁴ בניגוד לספרי המתכונים לאזרחים שדיברו בשבחן של פחמימות מורכבות, ספרי בישול לחיילים הורכבו מווריאציות על גבי וואריאציות של מנות בשר. סקר שנערך בארבעה מחנות אימונים צבאיים דיווח כי חיילים צרכו מדי יום 131 גרם חלבון, 201 גרם שומן ו-484 גרם פחמימות.³⁵ העלויות הסמויות של הגבריות הלוחמת טמונות באספקת מזונות שמוגדרים כגבריים ללוחמים. נשים הן מכינות-המזון; בשר יש לבשל כדי שיהיה ערב לחך. בתרבות הפטריארכלית, לפיכך, כשם שהתרבות שלנו נענית ל"צרכי" חייליה, כך נשים נענות לתביעות התזונתיות של בעליהן, במיוחד בכול הנוגע לבשר. החוקרות הפמיניסטיות של קצבאות נשים בראשית המאה העשרים ציינו:

בהחלט סביר להניח כי מי שהיו ברשותה החוזק, החוכמה והחיוניות; מי שלא חיה את חייה באותם חדרים קטנטנים וצפופים נטולי האור והאוויר; מי שגבה לא כרע תחתיה ממשא דאגות, אלא שהייתה בלתי תלויה כלכלית בגבר המפרנס, יכולה

³⁴ Russel Baker, "Red Meat Decadence," *New York Times* 3 April 1973, p. 43.

³⁵ Aaron M. Altschul, *Proteins: Their Chemistry and Politics* (New York: Basic Books, 1965), p. 101.

הייתה לבזבז בשום שכל את כספו המועט על מזון בעל ערך תזונתי גובה. עם זאת, באותה המידה סביר להניח כי הגבר המפרנס יסרב בתוקף למזון עשיר בערכים תזונתיים, ויתבע לקבל את הדגים המעושנים והבשר הוותיקים והטעימים.³⁶

בדיון בנושא תזונה שנערך בזמן המלחמה נמצאה הערת אגב זו: ברור שעניין אחד הוא להוכיח שישנן הרבה חלופות ישימות לבשר, "אבל עניין אחר הוא לשכנע גבר שנהנה לאכול סטייק בקר".³⁷ זכות-היתר הגברית לאכול בשר הינה פעילות חיצונית ובת-אבחנה המשקפת במובלע עובדה ששבה ונשנית: בשר הוא סמל לשליטה גברית.

מאז ומתמיד רווחה התחושה כי הגבר העובד זקוק לבשר על מנת להתחזק. באמונה זו פועלת אמונה טפלה: אם נאכל את בשר השריר של חיות חזקות, נעשה לחזקים. על פי המיתולוגיה של התרבות הפטריארכלית, בשר מגביר חוזק; ותכונות גבריות מפתחים על ידי אכילת מזונות גבריים. במשוואה זו, חזיונות של שחקני פוטבול, מתאבקים ומתאגרפים אוכלי בשר מתגנבים לראשנו. הגם שמרימי משקולות צמחוניים וספורטאים בתחומים אחרים הפריכו זה מכבר משוואה זו, המיתוס נותר על כנו: גברים הם חזקים, גברים צריכים להיות חזקים, לכן גברים זקוקים לבשר. המימוש המוחלט של הכוח הגברי מצוי במושג הבשר.

ארווינג פישר ניתק את רעיון ה"חוזק" מאכילת בשר כבר ב-1906. פישר הציע למדוד חוזק על פי כוח מתמשך ולא על פי תוצאות מידיות, והשווה בין יכולותיהם של ספורטאים אוכלי בשר, ספורטאים צמחוניים וצמחונים שאינם עוסקים בפעילות גופנית. כוח הסיבולת של המשתתפים נמדד על פי ביצועיהם בשלושה סוגי פעילות: מתיחה אופקית של הזרועות באוויר לזמן הממושך ביותר שאפשר, כפיפות ברכיים מלאות, והנפות רגליים באוויר ממצב שכיבה. הוא מצא כי לצמחונים, בין אם היו ספורטאים או לא, סיבולת כוח גבוהה יותר מאשר לאוכלי בשר. "אפילו השיא המרבי של אוכלי בשר התקרב בקושי ליותר ממחצית השיא הממוצע של הנמנעים מבשר".³⁸

בשר הוא מלך: שם עצם זה שמשמש לתיאור בשר הוא שם עצם המציין כוח גברי. ירקות, המונח הגנרי בו משתמשים אוכלי בשר לציון כול המזונות שאינם בשר, מיוחסים לנשים כשם שבשר מיוחס לגברים, והם מזכירים ברמה לא מודעת את ימיה של "האישה המלקטת". כשם שנשים נעשו משניות בחשיבותן בעולם של אוכלי בשר הנשלט על ידי גברים, כך נעשה גם מזוננו. מזונות המקושרים עם אזרחים מדרגה שנייה נחשבים כמקורות חלבון מדרגה שנייה. כשם שחושבים שאישה אינה יכולה להסתדר לבד, כך חושבים שירקות בלבד אינם יכולים להוות ארוחה, וזאת למרות העובדה שבשר הוא ירקות "מיד שנייה", וכי ירקות מספקים בממוצע יותר מכפליים הוויטמינים והמינרלים שיש

³⁶ Reeves, p. 131.

³⁷ Helen Hunscher and Marqueta Huyck, "Nutrition," in *Consumer Problems in Wartime*, ed. Kenneth Dameron (New York and London: McGraw-Hill, 1944), p. 414.

³⁸ Irving Fisher, "The Influence of Flesh Eating on Endurance," *Yale Medical Journal* 13, no. 5 (1907): p. 207.

בבשר. המסר ברור: על הירק-הצמית להסתפק במקום שהוקצה לו, ואל לו לנסות להדיח את הבשר-המלך מכס מלכותו. בסופו של דבר, איך אפשר להכתיר את מאכלי הנשים למלכים אם נשים אינן יכולות להיות מלכים?

השפה הגברית של אכילת בשר

גברים שהחליטו להימנע מאכילת בשר נתפסים כנקבות רכרוכיות; כישלונם של גברים לאכול בשר כמוהו כהצהרה על אי-גבריות. התזונאית ג'ין מאייר טענה ש"ככול שמתארכת ישיבתם של גברים לצד שולחן העבודה, כך הם מבקשים לאשש את גבריותם באמצעות אכילת נתחים עבים של בשר מדמם, הסמל האחרון לגבריות מתפרצת".³⁹ מרטי פלדמן המנוח מצא כי "זה קשור בפונקציה של הגבר בחברה. שחקני פוטבול שותים בירה כי זה משקה של גברים, ואוכלים סטייק כי זה אוכל של גברים. הדגש הוא על נתחים 'בגודל אדם' (man-sized), כריכי 'גיבורים'; כול המינוח של אכילת בשר מביע הטיה גברית".⁴⁰ גברים המכונים "Meat and Potato Men"⁴¹ הם באופן סטריאוטיפי זכרים חזקים, חסונים וחדים, מחוספסים וכשירים. מנת צלי בקר משביעה מכנים בשם "Manhandler".⁴² מאמן הפוטבול הראשי והידוען מייק דיטקה (Ditka) הקים מסעדה שתפריטה הציע "he-man food",⁴³ כגון סטייק וצלעות חזיר.

³⁹ מצוטט במאמר, "Red Meat: American Man's Last Symbol of Machismo," *National Observer* 10 July 1976, p. 13.

⁴⁰ מרטי פלדמן (Marty Feldman) מצוטט אצל Rynn Berry, Jr., *The Vegetarians* (Brookline, MA: Autumn Press, 1979), p. 32.

⁴¹ [בשורות הבאות אדמס מציגה קישורים בין גבריות ואכילת בשר הבאים לידי ביטוי בעצם המילים והביטויים שמשמשים לתאר גברים ו/או מנות בשריות. באנגלית, "בשר ותפוחי אדמה" הוא ביטוי שאכן מציין בפשטות מנה המורכבת בעיקר מבשר ותפוחי אדמה, אבל גם מה שמסמל מזון בסיסי ומשביע. בהשאלה, הביטוי מציין כול דבר פשוט, בסיסי ונעדר תחכום. בעברית, אפשר למצוא הטיה מגדרית בביטוי "אבות המזון" המציין את המרכיבים החיוניים לקיומו של גוף חי, ואת הקשר בין מיניות ובשר בביטויים הנרדפים "חמדת בשרים", "תאוות בשרים" ו"תענוגות בשרים"].

⁴² [מילה שמקורה בפועל to manhandle, שפירושו לנהוג בגסות, לתקוף, להכניע ולהכות. הפועל הוא הלחם בין "גבר" (man) ו"לטפל ב-", לנהוג ב-" (handle). בקירוב, אפשר להבין זאת ככינוי למנת בשר כל כך "כבדה" ועשירה שגורמת לסועדת/ת להרגיש כאילו הוכנעה/ה בחבטות ובמכות בקרב האבקות עם גבר. המשמעות האלימה של ביטוי זה מיוחסת במובהק לאלימות גברית].

⁴³ [he-man] באנגלית אמריקנית הוא שם שמציין גבר אסרטיבי, גברי מאוד ושרירי. "הי-מן" הוא גם שמו של גיבור-על שרירי וחזק מספרי קומיקס וסדרת אנימציה פופולרית משנות השמונים של המאה העשרים.

המזון שאוכלים משמש לאישוש הגבריות. בזמן חרם הצרכנים על בשר בשנת 1973,⁴⁴ דווח כי גברים שיתפו פעולה עם החרם כשסעדו בחוץ עם נשותיהן או בביתם, אבל כשסעדו ללא נשותיהם הם אכלו "לונדון ברוייל" ובשרים אחרים.⁴⁵ ב-1955, כשאמה של קרולין סטידמן "הכינה סלט ירקות מגוררים לסעודת ערב חג המולד", בעלה יצא מהבית.⁴⁶

אי שוויון בין גברים לנשים / אי שוויון בין מינים ביולוגיים

גברים ... היו ציידים טובים יותר מנשים, אבל רק משום שנשים גילו שהן יכולות להתקיים היטב ממאכלים שאינם עשויים מבשר.

—אליס ווקר, *The Temple of My Familiar*⁴⁷

מה יש בבשר שעושה אותו לסמל נְהִלָּה לשליטה גברית? אי השוויון המגדרי מְבַנֵּה בדרכים רבות אל תוך אי השוויון בין המינים הביולוגיים שעליו מעידה בבירור אכילת בשר, כי בעבור רוב התרבויות השגת בשר היא פעילות המבוצעת על ידי גברים. בשר היה טובין כלכלי בעל ערך; מי שהחזיק בטובין זה החזיק גם בכוח. אם גברים הם הציידים, הרי שהשליטה במשאב כלכלי זה מצויה בידיהם. מעמד הנשים ניצב ביחס הפוך לחשיבות הבשר בחברות לא-טכנולוגיות:

מדובר במשוואה פשוטה: ככול שגדלה חשיבותו של הבשר בחייהם, כך יגדילו הגברים את כוחם באופן יחסי ... כשבשר נעשה למרכיב חשוב במסגרת מערכת כלכלית שארגונה הדוק יותר, כך שמתקיימים בה כללים להפצתו, גברים מתחילים

⁴⁴ [חרם צרכנים בן שבוע שיזמו ארגוני נשים וקבוצות נוספות בכול רחבי ארצות הברית שהחל ב-1 באפריל 1973, במחאה על מחירי הבשר הגבוהים שהמשיכו להאמיר. הארגונים ניסו להוביל להוזלה משמעותית במחירי הבשר ובמוצרי מזון נוספים, ובין היתר יזמו "יום ללא בשר" בימים שונים במהלך השבוע בניסיון לאלץ את ממשל ניקסון לשנות את מדיניות הפיקוח על מחירי הבשר].

⁴⁵ *New York Times* 15 April 1973, p. 38.

⁴⁶ והיא מסכמת במילים "והלוואי והיה לוקח אותנו עמו". Carolyn Steedman, "Landscape for a Good Woman," in *Truth, Dare or Promise: Girls Growing Up in the Fifties*, ed. Liz Heron (London: Virago Press, 1985), p. 114.

⁴⁷ Alice Walker, *The Temple of My Familiar* (San Diego, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1989), p. 50.

להטות את מאזן הכוח ... מעמדן החברתי של נשים ישתווה פחות או יותר למעמד הגברים רק כשמבנה החברה עצמו לא יתארגן על פי התפקידים לחלוקת בשר.⁴⁸

פגי סאנדיי מיפתה מידע על אודות יותר ממאה תרבויות לא-טכנולוגיות, ומצאה קורלציה בין כלכלות המבוססות על מזון מן הצומח וכוח נשי, ובין כלכלות המבוססות על מזון מן החי וכוח גברי. "בחברות הנסמכות על בעלי חיים [כמקור תזונה], לעתים נדירות מתארים נשים כמקור מהותי לכוח יצירה". בנוסף, "[בחברות בהן] צדים בעלי חיים גדולים, האבות מרוחקים יותר, כלומר, הם לא נמצאים בקרבת הילדים באופן תכוף או סדיר".⁴⁹

בין המאפיינים של כלכלות שנסמכות בעיקר על עיבוד בשרם של בעלי חיים למזון, אפשר למצוא:

- סגרגציה מינית בעבודה, כשנשים עובדות יותר מגברים אבל ערך עבודתן נמוך יותר.
- נשים אחראיות לטיפול בילדים.
- פולחן אלים גבריים.
- פטרילינאליות.⁵⁰

מצד שני, כלכלות המבוססות על מזון מן הצומח נוטות להיות שוויוניות יותר. הסיבה לכך היא שנשים היו והינן מלקטות מזונות צמחיים שערכם רב לאין-ערוך בתרבות המבוססת על מזון מן הצומח. בתרבויות אלו, נשים וגברים כאחד נסמכים על פעילויות הנשים. כך, נשים זכו באוטונומיה ובמידה מסוימת של אי-תלות באחרים. עם זאת, במקומות בהם נשים מלקטות מזונות צמחיים והתזונה צמחונית, לא נרשמה אפליה שכנשים היו ממונות על חלוקת המצרכים הבסיסיים. בכול הקשור לאספקת החלק העיקרי של מקורות חלבון בחברה, נשים מילאו תפקיד כלכלי וחברתי משמעותי מבלי לנצלו לרעה.

סאנדיי מסכמת כך את אחד המיתוסים המחבר בין כוח גברי והפיקוח על הבשר:

אנשי המאנדורוקו (Mundurucu) מאמינים כי הייתה תקופה שבה הנשים שלטו ותפקידי המינים היו הפוכים, פרט לכך שנשים לא יכלו לצוד. במהלך תקופה זו, הנשים היו אלו שנהגו

⁴⁸ Richard E. Leakey and Roger Lewin, *People of the Lake: Mankind and its Beginnings* (New York: Doubleday & Co., 1978, New York: Avon Books, 1979), pp. 210-11.

⁴⁹ Peggy Sanday, *Female Power and Male Dominance: On the Origins of Sexual Inequality* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1981), pp. 65, 66.

⁵⁰ [Patrilineality]: מונח בסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה תרבותית המתאר יחסי שארות הנקבעים על פי שושלת האב.]

בתוקפנות מינית וגברים נהגו בהכנעה וביצעו מלאכות של נשים. נשים החזיקו ב"חצוצרות הקדושות" (סמלי הכוח) ובבתי הגברים. החצוצרות הכילו את רוחות האבות הקדמונים שתבעו מנחות בשר טקסיות. נשים לא עסקו בציד ולא יכלו להציע מנחות אלו, מה שאפשר לגברים לגזול מהן את החצוצרות ובכך לייסד שליטה גברית.⁵¹

אפשר לטעון כי ציד וחלוקת הבשר כתפקידים גבריים השתנו לכדי אכילת בשר כתפקיד גברי, ומכאן להסיק כי זה מה שמסביר את תפקיד הבשר כסמל לשליטה גברית. אבל תפקיד הבשר הוא הרבה מעבר לסמל.

"ירק": סמל לסבילות נשית?

משמעותן הלקסיקוגרפית של המילים "גברים" ו"בשר" הצטמצמה. אמנם במקור הן שימשו כמונחים גנריים, אבל עתה הן מקושרות היטב עם רֶפְרֶנְטִים ספציפיים. בשר אינו מציין עוד את כול סוגי המזונות; המילה *גבר*, מתחוויר לנו, כבר לא כוללת נשים.⁵² בשר מייצג את המהות או החלק העיקרי בדבר מה, על פי "מילון האמריקן הריטג" (American Heritage Dictionary). לפיכך, כשמדברים על "לב העניין" אומרים באנגלית *meat of the matter*, ועל שאלה מעניינת אומרים שהיא *"meaty"*.⁵³ כדי לציין שדבר מה דורש שיפור משתמשים בביטוי *"to beef something up"*. ירק (vegetable), לעומת זאת, מייצג את התכונות הכי פחות נחשקות: *מה שמזכיר או דומה לירק, במובן של סבילות או קיום משמים, מונוטוני, בָּטֵל*. בשר הוא דבר מה שנהנים ממנו או מצטיינים בו, בעוד שירק מייצג מישהו שאינו נהנה מדבר: *אדם שקיומו מונוטוני, סביל, או גופני גרידא*.⁵⁴ היפוך מוחלט התחולל בהגדרת המילה "ירק". בעוד שמשמעותו המקורית היא להיות מלא-חיים, פעיל, עתה הוא נתפס כמשמים, מונוטוני, סביל. באנגלית, שם הפועל *"to vegetate"* פירושו

⁵¹ Sanday, p. 39.

⁵² [יש לזכור כי המילה Man באנגלית משמשת לציין גם "גבר" אבל גם "אדם" במובן הכולל את כול המינים, המגדרים והגזעים של המין האנושי].

⁵³ [כך גם בלשון הדיבור בעברית, על דבר מה שהוא בעל ערך ושיש בו תוכן ממשי ומשמעותי אומרים עליו "שיש לו בשר"].

⁵⁴ [קישור זה נשמר בלשון הדיבור בעברית בכינוי "צמח" לאדם שנפגע קשה והוא שרוי בחוסר הכרה מתמשך, ובביטוי הרפואי "מצב וֶגֶטָטִיבִי" לתיאור חיים ללא תודעה או רצון כתוצאה מנזק מוחי. ביטוי זה הוא הצורה הלועזית של *"vegetative state"* הנושא את אותה המשמעות, כשגם שם התואר *vegetative* ושם העצם *vegetable* מקורם בשרש הפועל הלטיני *vegetare*, שפירושו הוא דווקא לצמוח, לפתח, לחזק. גם בעברית אפשר להבחין בניגוד הסמנטי בין שם הפועל "לצמוח" ושם העצם "צמח" במובן הנזכר מעלה הנבנים על אותו השורש].

להתקיים באופן סביל, ממש כשם שלהיות אישה פירושו להתקיים באופן סביל. מרגע שירקות נתפסים כמאכלי נשים, הרי שהחלו לתפוס אותם כ"נשיים" וסבילים מכוח קישור זה.

צורכם של גברים להתנער ממזון של נשים (כפי שמתרחש במיתוס בו אחרון הגברים הבושמנים נמלט בכיוון ההפוך למחנה הנשים ומזונן הצמחי) התמסד בעמדות מיניות⁵⁵ כלפי ירקות ובשימוש במילה "vegetable" על מנת להביע ביקורת או בוז. בלשון הדיבור, זו מילה נרדפת לאדם שנתון בתרדמת או סובל מנזק מוחי חמור. בנוסף, נהוג לחשוב שלירקות השפעה משקיטה, מקהת-חווים ומרדימה על מי שצורך אותם, ושלפיכך אין ביכולתם לחזק אותנו. על פי גלגול פרוורטי זה לאמרתו של ברייה-סאווארן לפיה האדם הוא מה שהוא אוכל,⁵⁶ הרי שלאכול ירקות פירושו להיעשות לירק, ובהרחבה—לנשי.

דוגמאות מקמפיין הבחירות לנשיאות ארצות הברית משנת 1988, המפגינות זלזול בערכו של כול מועמד על ידי השוואתו לירק, ממחישות את הבוז הפטריארכלי לירקות. מייקל דוקאקיס (Dukakis) כונה "מועמד מגש הירקות" (the Vegetable Plate Candidate).⁵⁷ חברת "נורת'רן סאן" הציעה למכירה חולצות טי עליהן הודפס: "ג'ורג' בוש: ירק או עשב שוטה?". החברה הציעה למכירה חולצה עליה נראו בקבוק קטשופ לצד תמונה של רונלד רייגן, בצירוף הסיסמה: "מבדק בנושא תזונה: מי מהם הוא הצמח (vegetable)?"⁵⁸ (העיסוק בשאלה "היכן בשר הבקר?" מקמפיין הבחירות משנת 1984 ידון בפרק הבא).

המילה "ירק" משמשת כמילה נרדפת לסבילות הנשים כי נשים הן לכאורה כמו צמחים. הגל פסק בעניין זה: "ההבדל שבין גבר לאישה כמוהו כהבדל שבין בעל חיים ובין צמח: בעל החיים קרוב יותר לאופיו של הגבר, הצמח קרוב יותר לאופייה של האישה, שכן התפתחותה של האישה היא התפתחות רגועה יותר".⁵⁹ מנקודת מבט זו, נשים וצמחים נתפסים כפחות מפותחים ובשלים לעומת גברים ובעלי חיים. כתוצאה מכך, נשים אוכלות צמחים, שכן נשים רגועות כצמחים; אך גברים פעלתנים זקוקים לבשרם של בעלי חיים.

⁵⁵ [ר' הערה קודמת על תרגום המילה sexism ל"מיניות"].

⁵⁶ [ז'אן אנטלם ברייה-סאווארן (Brillat-Savarin) (1755-1826), פוליטיקאי ואיש ציבור צרפתי. הוא קנה לעצמו מוניטין של גסטרונום בעיקר בזכות ספרו מ-1825 הפיזיולוגיה של הטעם (*La physiologie du goût*) ועל שמו קרוי הקינוח "עוגת סבריינה"].

⁵⁷ Sandy Grady, "The Duke as Boring as Spinach," *Buffalo News* 26 March 1988.

⁵⁸ מתוך קטלוג החברה (Northern Sun Merchandising).

⁵⁹ גיאורג וילהלם פרידריך הגל, קווי יסוד לפילוסופיה של המשפט, בתרגום גדי גולדברג, בעריכת פיני איפרגן (ירושלים: הוצאת שלם, 2011 [1821], עמ' 166).

בשר הוא סמל הפטריארכיה

בחיבור שכותרתו "לפענח ארוחה" טוענת האנתרופולוגית הידועה מרי דגלס כי סדר הגשת המזון, כמו גם המאכלים שנתבע לכללם בארוחה, הם ביטוי לטקסונומיה של סיווג המשקפת ומחזקת את התרבות בכללותה. ארוחה היא שילוב של מנות מזון שכול אחת מהווה חלק מכוון בשלם ולכול אחת הוקצה ערך משל עצמה. בנוסף, כול מנה מוגשת על פי סדר מדויק. ארוחה אינה נפתחת בקינוח, ואף לא מסתיימת בצלחת מרק. הכול נתפס תחילה כמוליך אל המנה העיקרית הבררית ולאחר מכן כמוליך ממנה. דפוס זה הוא עדות ליציבות, כפי שמסבירה דגלס: "הארוחה כשיטה סדורה מייצגת את כול השיטות הסדורות הנקשרות עמה. מכאן נובע כוח המשיכה החזק של כול מה שמאיים להחליש או לבלבל קטגוריה זו".⁶⁰ סילוק הבשר פירושו איום על מבנה התרבות הפטריארכית בכללותה.

מאראבל מורגן, מהמומחיות בדרכים שבהן נשים צריכות להיענות לכול תשוקה גברית, כותבת בספר הבישול לאישה המושלמת כי יש להיזהר בהגשת מאכלים הנתפסים כמאיימים: "גילית שצ'ארלי חש מאוים ממאכלים מסוימים. הוא הביע חשדנות כלפי תבשילי הקדירה שהכנתי, וחשב שהגנבתי לתוכם עשב חיטה או ירקות 'שהם-טובים-לך' שלא היו לטעמו".⁶¹

ספרה של מרי מקארתי ציפורי אמריקה הוא דוגמה ספרותית לאופן בו סירובן של נשים לבשר מאיים על גברים. מיס סקוט הצמחונית מוזמנת לסעודת חג ההודיה בביתו של גנרל מנאט"ו. הגנרל— שאינו מסוגל להתייחס לסירובה ברצינות, שהרי השליטה הגברית תלויה בתזכורת מתמדת לעצמה על גבי צלחותיהם של כולם—מעמיס על צלחתה תרנגול הודו צלוי, ואז יוצק רוטב בשר על תפוחי האדמה כמו גם על הבשר "בזהמו את מאכל הירקות שלה". תיאורה של מקארתי לטיפולו של הגנרל באוכל משקף התנהלות מלחמתית המתקשרת עם [תיאור] קרבות צבאיים: "הוא אחז בקערת רוטב הבשר כאילו היה זה כלי נשק בקרב פנים אל פנים. אין פלא שקידמו אותו לדרגת בריגדיר גנרל— לפחות נמצא פתרון לתעלומה הזו". הגנרל ממשיך להתנהג באורח לוחמני, ולאחר הארוחה מרים כוסית לחייו של צעיר בן שמונה-עשרה שהתגייס ללחום בווייטנאם. כשמתפתח לאחר מכן ויכוח על המלחמה, הגנרל מסנגר על הפגזת וייטנאם בשאלה רטורית: "מה מקודש כול כך בחיי אזרח?". דברים

Mary Douglas, "Deciphering a Meal," in *Implicit Meanings: Essays in Anthropology* (London: Routledge & Kegan Paul, 1975), p. 273.

Marabel Morgan, *Marabel Morgan's Handbook for Kitchen Survival: The Total Woman Cookbook* (New Jersey: Fleming H. Revell Co., 1980), p. 13.

אלו מכעיסים את הגיבור, ומחייבים את רעיית הגנרל להתנצל בפניו על התנהגותו של בעלה: "בינינו", היא מגלה לו, "מה שהרתיח אותו היה אותה בחורה שסירבה לגעת באוכל. הבחנתי בכך מיד".⁶² לוחמנות גברית מסוג זה אינה מוגבלת לדמויות גנרלים ספרותיות. היעדר בשר משמש לעתים קרובות כאמתלה לאלימות נגד נשים מצד גברים מכים. כישלון של נשים להגיש בשר איננו הסיבה לאלימות המופנית כלפיהן. גברים שתלטנים משתמשים בכך, כמו בכול דבר אחר, כתירוץ לאלימות. ועם זאת, משום שגברים "אמתיים" אוכלים בשר, גברים מכים מצאו סמל תרבותי להיתלות בו בעודם מסיטים את תשומת הלב מהצורך שלהם בשליטה. כפי שדיווחה אחת הנשים שהוכתה בידי בעלה, "זה היה מתחיל בכך שהוא התרגז מדברים פשוטים וקטנים, ממשוה פשוט וקטן כמו שהכריך שלו הכיל גבינה ולא בשר".⁶³ אישה אחרת הצהירה: "בחודש שעבר הוא שפך עליי מים רותחים שהותירו צלקת על זרועי הימנית, וכול זה משום שהגשתי לו מאפה תפוחי אדמה וירקות לארוחת ערב במקום בשר טרי".⁶⁴

גברים שנעשים לצמחונים קוראים תגר על מרכיב מהותי בתפקיד הגבר. הם בוחרים במאכלי נשים. כיצד הם מעיזים? גבר המסרב לבשר נתפס כנקבה רכרוכית, כ-sissy, כ-fruit.⁶⁵ אכן כך, בתגובה לתזונה הצמחונית שכונתה במאה התשע-עשרה בשם "גֶרַהֲמִיזְם",⁶⁶ נכתב בהאשמה בשנת 1836 כי "סירוס הגבריות היא הפרי הראשון שהניב הגרהמיזם".⁶⁷

גברים הבוחרים להימנע מבשר מתכחשים לאחת מזכויות-היתר הגבריות. עיתון הניו יורק טיימס חקר נושא זה במאמר מערכת שעסק בטבעה הגברי של אכילת בשר. במקומו של גבר "מטיפוס ג'ון ויין", הסמל של אוכל הבשר הגברי, הגיבור הגברי החדש "פגיע" כמו אלן אלדה, מיכאיל ברישניקוב ופיל דונהיו. אמנם הם אוכלים דגים מתים ותרנגולות מתות, אבל לא בשר אדום. אלדה

⁶² Mary McCarthy, *Birds of America* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1965, New York: New American Library, 1972), pp. 167, 180, 183.

⁶³ R. Emerson Dobash and Russell Dobash, *Violence against Wives: A Case against the Patriarchy* (New York: The Free Press, 1979), p. 100.

⁶⁴ Erin Prizzey, *Scream Quietly or the Neighbours will Hear* (Hammondsworth, England: Penguin Books, 1974), p. 35.

⁶⁵ Sissy] : מהמילה "אחות" sister, כינוי לגבר נשי ופחדן; Fruit : מהמילה "פרי"; כינוי גנאי לגבר הומוסקסואל בעיקר בארצות הברית.

⁶⁶ [גרהמיזם (Grahamism) הוא כינוי כולל לעקרונות התזונה הצמחונית שניסח הכומר הפרסביטריאני סילבסטר גרהם (Sylvester Graham) (1851-1794), ועל שמו קרוי גם "קמח גרהם" (Graham Flour), גרסה של קמח חיטה מלא טחון גס].

⁶⁷ James C. Whorton, "'Tempest in a Flesh-Pot': The Formulation of a Physiological Rationale for Vegetarianism," *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 32, no. 2 (1977), p. 122.

ודונהיו, וגברים אחרים כמותם, לא רק התכחשו לתפקיד המאצ'ו אלא גם למאכלים מאצ'ואיסטיים. על פי הניו יורק טיימס, "האמינו לי: סופו של המאצ'ו מאותת על סופו של גבר הבשר-ותפוחי-אדמה".⁶⁸ איש מהם לא יחסר לנו.

Editorial, *New York Times* 17 August 1981. ⁶⁸